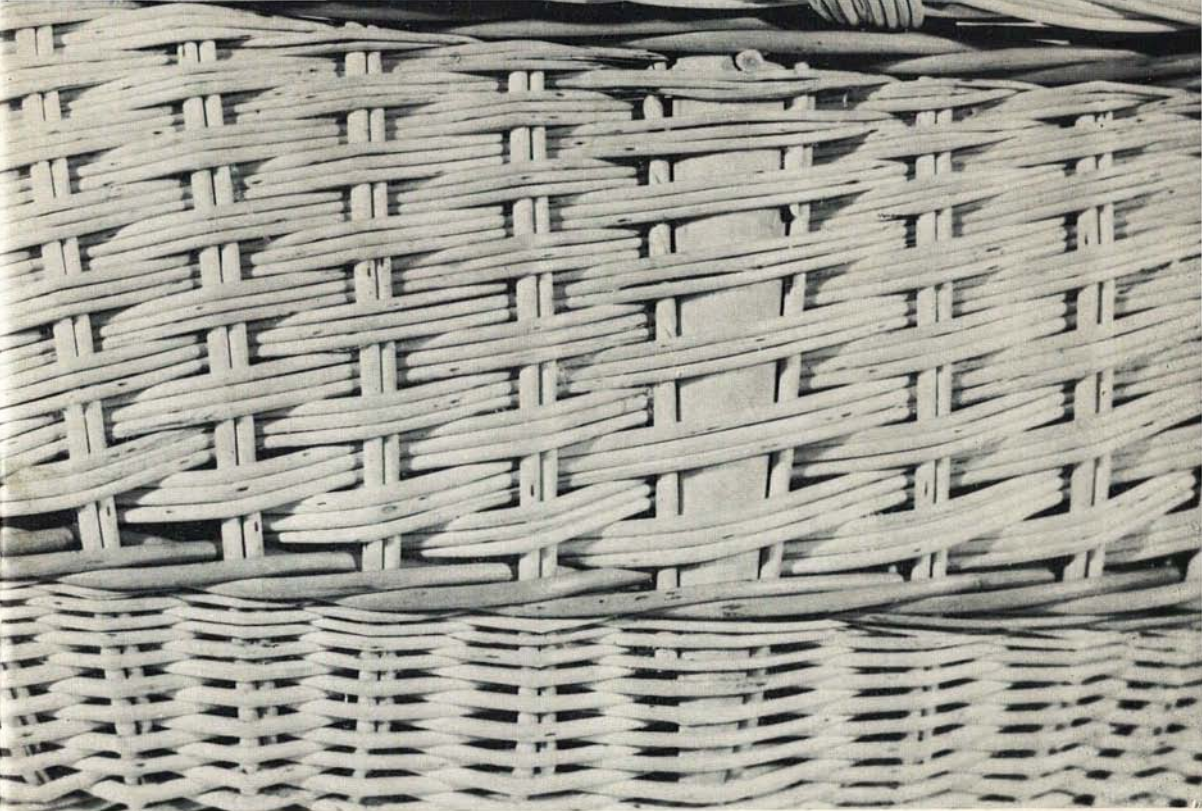




PLETARSTVO NA SLOVENSKEM

SLOVENSKI
ETNOGRAFSKI
MUZEJ

Na naslovni strani:

Detajl košarice, Dobruška vas pri Škocjanu 1970
Pletenje peharjev. Zg. Kungota pri Mariboru 1958
Jerbas, toplar, Mrtvice na Krškem polju, 1970

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ LJUBLJANA

PLETARSTVO NA SLOVENSKEM



Ob razstavi

Odpiramo novo razstavo. Sodi v ciklus razstav Slovenskega etnografskega muzeja o naši ljudski obrti. Predstavlja nam eno naših najstarejših, pa tudi najbolj razširjenih obrti — pletarstvo. Kako vsestransko uporabnost je to imelo predvsem v vsakdanjem življenju našega kmeta, zgovorno kaže razstava. Na njej je razstavljenih več kot 300 izvirnih predmetov iz vseh koncev Slovenije. Večino smo jih pridobili prav za to razstavo, in tako z njimi znatno izpopolnili naše starejše zbirke pletarstva. V tem je spet še ena korist te razstave. Prav sedaj je bil tudi zadnji čas, da smo lahko še vse to zbrali. Jutri ne bi bilo več mogoče. Stari predmeti propadajo, in pletarstvo kot hišna dejavnost našega kmeta je že skoraj povsem zamrla, pa tudi kot domača in poklicna obrt močno nazaduje. Tudi na to opozarja razstava. Kaže pa nam velik smisel naših preprostih ljudi, kmetov, obrtnikov, delavcev za lepoto. Posamezni pleteni predmeti so prave umetnine. Tudi to je naša najbolj zlahtna ljudska umetnost. S to razstavo in še z drugimi prireditvami, ki se bodo za njo zvrstile v letu 1973 proslavlja SEM v letošnjem letu 50 letnico svoje ustanovitve. V imenu muzeja sem dolžan izreči zahvalo vsem, ki so omogočili postavitve te razstave: Kulturni skupnosti Slovenije in Kulturni skupnosti Ljubljane za finančno pomoč, višjemu kustosu muzeja Milki Bras za strokovno pripravo razstave in dipl. inž. arh. Marjanu Lobodi za tehnično postavitve razstave.

Dr. Boris Kuhar
ravnatelj
Slovenskega etnografskega
muzeja





Ljudmila Bras

PLETARSTVO NA SLOVENSKEM

Pletarstvo je zelo stara obrtna dejavnost. Pletena posoda in druga oprema sta spremljali človeka v vsakdanjem življenju na vsakem koraku. Iz antičnega obdobja imamo upodobljene košarice na nagrobnikih, v gotiki na freskah, pozneje pa jih srečujemo na drugih upodobitvah.

Čeprav je bila pletarska obrtna dejavnost vseskozi zelo pomembna, zato tudi pogostna in močna, ne poznamo cehovskih organizacij, ki bi združevale poklicne mojstre. To obenem dokazuje, da je bila ta obrt vselej v poglavitnem dodatna dejavnost podeželskega prebivalstva. Vedno se je namreč povezovala z drugo gospodarsko panogo, predvsem s kmetijsko. V začetku je pletarska dejavnost zadovoljevala predvsem domače potrebe. V nekaterih krajih jih je presegla in se razvila v pravo obrt za tržišče. Poznamo kar cele vasi, kjer so se prebivalci zvečine ukvarjali s pletarstvom. Posebno tam, kjer je primanjkovalo rodovitne zemlje, so si z dodatnim zaslužkom izboljševali življenje in si včasih celo utrdili gmotni položaj. Pletarji na vasi, ki so delali za prodajo, so pripadali največkrat gospodarsko šibkejšemu sloju. To so bili predvsem mali kmetje, bajtarji in gostači.

Večkrat je pletarstvo dopolnjevalo tudi druge obrtniške dejavnosti, predvsem tiste, ki so bile vezane na določen letni čas. Mnogi zidarji in tesarji so se pozimi ukvarjali s pletarstvom in tako preživeli svojo mrtvo sezono.

Razstava kaže predvsem izdelke naše pletarske obrti od prvih desetletij tega stoletja naprej. Predstavljamo zlasti tiste izdelke, ki so značilni za posamezna območja na Slovenskem. Spričo zelo obsežnega področja smo se omejili na določene zvrsti pletarske dejavnosti. Upoštevali smo predvsem izdelke, ki jih uporabljajo ljudje pri delu doma in na polju, za shranjevanje, prenašanje in prevažanje. Za te izdelke je značilno pletivo, ki po svoje loči posamezna območja, kjer se je razvijala pletarska obrt. Gotovo je bila pri tem vzročna povezava z določenimi gospodarskimi panogami in ravni kmetijstva. Tako v grobem ločimo izdelke iz slame, ličja, vrbovega šibja in vrbovih viter, leske in leskovih viter, smrečja in srobot. Vsako pletivo je izpričalo v pletarstvu temeljito uporabnost. Za razvoj pletarstva v posameznih krajih je značilno, da se je usmerjalo po pletivu, ki ga je bilo največ pri roki.

Največ predmetov na razstavi je novejše izdelave. Pletivo namreč ni kos dolgotrajni uporabi in se hitro potrga. Zato dopolnjujejo razstavo zgodovinske upodobitve nekaterih najznačilnejših in najpomembnejših pletarskih izdelkov. Razstava podaja tudi tehniko izdelave in nakazuje tudi temeljne funkcije posameznih izdelkov.

Pričujoča razstava prikazuje pletarstvo v zgoščeni celoti. Obsežnost dejavnosti in številne zvrsti zahtevajo še podrobne raziskave zgodovinskih, gospodarskih, socialnih in etničnih posebnosti.

Zgodovinski pregled

Pisana izročila o pletarstvu srečujemo prvič v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske. V njej piše, da v Trzinu pletejo mreže, protice, sake in vrše. Najznačilnejši izdelek pletarske obrti — koš — se omenja prvič v Vorenčevem »Novum dictionarium« leta 1710, kot »s' bizhevja korba«. V letu 1712 pa zasledimo v Hipolitovem »Dictionarium trilingue« izraz »zhibelina korba« za čebelji koš.

Mnogo podatkov o pletarski obrti najdemo v arhivih Trgovske in obrtne zbornice za Kranjsko, ki je bila ustanovljena 1852. leta. Poročila za leto 1870 omenjajo, da izdelajo v okolici Ljubljane, na Brdu in v kamniškem okraju, v okolici Grosupljega na leto več tisoč cekarjev in peharjev iz slame in jih prodajajo po vsem cesarstvu pa tudi v tuje dežele. Po letu 1880 naletimo na obširnejša poročila o pletarski dejavnosti na Kranjskem v arhivih strokovne šole za lesno industrijo v Ljubljani. Deželni zbor za Kranjsko je že leta 1884 prosil Ministrstvo za bogočastje in pouk za pomoč pri pospeševanju pletarske obrti, predvsem za šolanje primernih ljudi v pletarskem tečaju v vzornih delavnicah na Dunaju. V letu 1889 so bili v raznih krajih že pletarski tečaji, med drugimi v Vipavi in Postojni. Strokovna šola za lesno industrijo v Ljubljani, se je v teh letih zavzemala še za ustanovitev svojega pletarskega oddelka. Vodstvo strokovne šole v Ljubljani utemljuje v dopisu deželni vladi potrebo po strokovnem pouku z naštevanjem številnih okolišev na Kranjskem, kjer se ukvarjajo s pletarsko obrtjo, kar pomeni za mnoge postranski zaslužek. V poročilu našteva različne izdelke, ročne košare s pokrovom, koše in gnojne koše. To poročilo tudi navaja, da pletarji prodajajo svoje izdelke ne samo na Kranjskem, marveč tudi na Koroškem, Štajerskem, Zgornjem Štajerskem, na Hrvaško in celo na Ogrsko. Na leto izdelajo do 30.000 kosov. Poročilo pravi še, da največ pletejo po vaseh ob Savi od Vižmarij do Beričevega. Zahtevo po strokovnem šolstvu poročilo utemljuje s primerjavo pletarskih izdelkov iz okolice Ribnice, ki daleč prekašajo ljubljanske izdelke. Poleg omenjenih območij našteva poročilo še pletarsko obrt v Bohinjski dolini, v okolici Idrije, pri Planini, Logatcu in v okolici Vipave. Poročilo zatrjuje, da bi s strokovnim poukom prebivalstva dosegli boljše kvaliteto izdelkov, s tem pa ugodnejšo prodajo in večji zaslužek.

Šole in delavnice

Po številnih priporočilih Trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko in ob podpori deželne vlade je Ministrstvo za bogočastje in pouk na Dunaju izdalo odlok o ustanovitvi pletarskega oddelka na strokovni šoli za lesno industrijo in obrt v Ljubljani, z začetkom šolskega leta 1894/95. Hkrati je postavilo za učnega pletarskega mojstra Josefa Barana iz Češke.

Učenci pletarske stroke so bili navadno iz revnejših slojev. Zato niso zmogli stroškov šolanja. Odvisni so bili od podpor in štipendij. Izdatno pomoč jim je večkrat dajala Trgovska in obrtniška zbornica za Kranjsko, štipendije pa je podeljevala dunajska vlada za vsa tri leta šolanja.

Po izpitu so se izučeni pletarji navadno vključili v vzorne delavnice ali pa so postali samostojni mojstri. V Tacnu in na Črnučah je bilo več mojstrov, ki so se izsolali na obrtni šoli v Ljubljani v prvih letih njenega delovanja. Njihovi izdelki so imeli zadovoljivo kakovost. Prodajali so jih v trgovini Pakič v Ljubljani. Na Šujici pri Dobrovi je v teh letih s pletarstvom preživel družino Anton Marinko, v šmartnem pod šmarno goro je pletel Jože Ovčak, v Kosezah pri Ljubljani pa Ivanka Košenina. V letih 1905—1908 se je izučil pletarske obrti Franc Marinšek, Škutinov Franc iz Pšate. Njegovi značilni izdelki so bili jerbasi za mlekarice s Posavja in ogate košarice s strehastim pokrovom. Njegova hčerka Kristina ima sedaj svojo delavnico v Preserju pri Radomljah.

Po letu 1907 se začne potujoče poučevanje pletarske stroke in vrbogojstva pod vodstvom vzorne delavnice z Dunaja. Deželna vlada je prosila ministrstvo za poljedelstvo na Dunaju leta 1909 za večjo dotacijo za vrbove nasade. Po navodilih učnega zavoda za pletarstvo na Dunaju so prirejali poučna predavanja o vrbogojstvu in pridobivanju primernih zemljišč za nasade.

Tudi dnevno časopisje, predvsem Novice in Narodni list, je vzpodbujalo pletarje s praktičnimi nasveti. Za vrbogojstvo so pridobili kmetovalce v Notranjih goricah, ob robu Ljubljanskega barja, in veleposestnika Koslerja v Lipah na Barju.

V Notranjih goricah so zasadili prve nasade že leta 1909 na pobudo mladega šolanega kmeta Novaka. Notranje gorice so postale eno največjih gojišč vrbovih nasadov. Šibje so prodajali celo v tujino, največ v Španijo in v Italijo. Leta 1935 so dobili vaščani na razstavi v Solunu celo zlato medaljo in diplomu za najboljše gojene vrbe v Evropi. V letih najlepšega razcveta so posamezni gospodarji prodali v eni sezoni do 15 ton izbrane vrbe. Z izkupičkom so si vaščani urejali gospodarska poslopja in hiše ter kupovali poljedelsko orodje.

Po drugi svetovni vojni je pletarska obrt zaradi spremenjenih gospodarskih razmer začela pešati. Ob tem so opustili tudi vrbogojstvo.

Leta 1908 je bil osnovan potovalni pouk pletarstva v Šmartnem pod Šmarno goro; vodil ga je že imenovani mojster Baran. Istega leta je bil nastavljen za potovalni pouk v Dolskem domačin Fran Janež, absolvent vzornih delavnic na Dunaju. Pod Janeževim vodstvom je učna delavnica obratovala do prve svetovne vojne. Po tej vojni je Janež začel na svoje. V vzornih delavnicah na Dunaju se je izučila tudi njegova žena.

V letu 1908 je bila ustanovljena tudi državna pletarska šola v Radovljici pod vodstvom vzornih delavnic iz Dunaja. Strokovni in praktični pouk je vodil učni mojster Leon Patik iz Češke. Šola je delovala vse do leta 1935. Prostore je imela v graščini in se je sama vzdrževala. Izučeni pletarji so postali pomočniki z redno mezdo. Delali so po naročilih trgovin in drugih podjetij. V delavnici je bilo zaposlenih tudi do 50 pletarjev. Večinoma so bili iz okoliških vasi, Godošec, Ribnega in Koritnega. Na delo v pletarno so hodili tudi po trije iz ene družine. Leta 1935, po ukinitvi šole, je ustanovila samostojno obrtno delavnico mojstrica Marica Dornič iz Radovljice. V svoji delavnici je zaposlila 5 pletarjev, drugi pa so se vključili v druge poklice. Največ jih je odšlo v tovarno v Trzič, nekateri pa med tesarje in zidarje. Dorničeva je nadaljevala obrtno dejavnost šole, od nje je prevzela tudi vso opremo in orodje. V njej so izdelovali največ potovalne kovčke, košare za perilo, cekarje, zibke, otroške vozičke, različne košarice in črne košare za kmete. Pred leti je Dorničeva zaprla delavnico in tako je prenehala tudi pletarska obrt v Radovljici.

V radovljiški šoli se je izučil pletarske obrti mojster Valentin Tepina iz Stražišča pri Kranju. Izpopolnjeval se je tudi v dunajskih vzornih delavnicah. Iz njegove delavnice je izšel mojster Oto Jereb iz Stražišča, zadnji pletar na tem območju. Pri svojem delu se je Jereb omejil na boljše in večje izdelke, vrtno garniture in potovalne kovčke. Sedaj dela le še oglate košare za tovarno Tekstil Indus iz Kranja.

V Cirkulanah (prej Sv. Barbara) v Halozah je bila 1906. leta ustanovljena učna delavnica za pletarstvo in košarstvo. Vodil jo je nadučitelj Anton Ogorelec. V tej delavnici so zaposlili največ viničarje in jim tako omogočili trajnejši zaslužek. Ogorelčev sin Mirko je ustanovil leta 1915 pletarsko zadrugo ob vojaškem taborišču v Strnišču pri Ptuj. Zadruga je bila šola in podjetje obenem. V njej so delali domačini in vojni ujetniki. Leta 1925 je zadruga kupila staro čevljarsko delavnico v Ptuj in tam so uredili delovne prostore. Do 1962. leta so bili samostojno podjetje Ptujka pletarna. Tedaj so se pridružili zavodu »Olga Meglič« kot pletarski obrat. Še danes pletejo košare različnih oblik, vrtno garniture, v zadnjem času pa tudi torbice iz rogoza. S posredovanjem »Doma« iz Ljubljane izvažajo svoje izdelke v Avstrijo, Italijo, Nemčijo, na Švedsko in v Ameriko. Do druge svetovne vojne je pletarsko šolo financirala banovina. V njej so se šolali učenci iz severovzhodne Slovenije.

Šolanje je trajalo tri leta. Po osvoboditvi je šola zaradi predragega vzdrževanja prenehala delati. Uvedli so poklicno priučitev.

Za pletarski obrat v Ptuj je značilno založništvo. Pletarna ima sodelavce v Markovcih, Zabovcih, Novi vasi, Bukovcih in v Žetalah ter v Dobrini v Halozah. Daje jim šibje, plačuje jim le delo. Najbolj prizadevni so v letih najugodnejšega trgovanja dobro zaslužili. Nekateri so

s tem zasluţkom celo pozidali hiše in dokupili zemlje. Sodelavce je pletarna poiskala v tistih krajih, kjer je bila močna tradicija domače pletarske obrti.

S podobnim prizadevanjem državne oblasti, pomagati ljudem v pasivnejših krajih do rednega zasluţka, so ustanovili 1905. leta pletarsko šolo na Źagi pri Srpenici. Vodil jo je učitelj Ignacij Uršič. Iz šole se je razvilo pletarsko podjetje, ki je delovalo nepretrgoma še po drugi svetovni vojni, vse do leta 1956. Pletivo so dobivali iz Kotoribe s Hrvaškega. Pletli so le boljše izdelke iz beljene vrbe, košare za perilo, košare Źličnike, briške košare za sadje ali juţnarice, darilne košare, skroţene jerbace in cekarje iz vrbovih viter. Podjetje je zadovoljevalo potrebe široke okolice Tolminske in Goriške. Zadnja dva pletarja, Emil Rot in Ivan Źulin, pleteta danes le v prostem času, oba sta v sluţbi. Podjetje je prenehalo delati po letu 1953, ko ni bilo veĉ izvoza v Ameriko, kamor so predvsem izvaţali velike podolţne košare — amerikanke. S svetovnega trţišĉa so izpodrinile naše pletene izdelke vzhodne drţave, ki so zaradi visoke drţavne subvencije prodajale svoje izdelke pod ceno. Zato je pri nas pletarska obrt hitro zamrla.

Pletenje iz vrbe

V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja je bila pletarska dejavnost v bohinjski dolini še precej Źivahna. Iz beljene vrbe so izdelovali pisane jerbace, za katere so v letu 1896 iztrţili 4.000 kron. Pozneje je zaĉela tu obrt pojenjavati. Nastalo pa je v teh letih novo središĉe v Reteĉah pri Škofji Loki. Leta 1890 je Jakob Rant, zelo podjeten gospodar, povabil k sebi pletarja Primerja iz Beriĉevega. Rant si je v sluţbi pri Źeleznici zlomil nogo in, da bi ne zapravljal ĉasa, se je odloĉil za pletenje jerbasov. Ta dejavnost se mu je dobro obnesla in se je pri njem razvila v pravo obrt. Sprva je delal z najetimi pletarji, ko pa so dorasli otroci, so vsi poprijeli. Tako je delalo tudi po deset pletarjev naenkrat. Pletli so vse leto. Na dan so spletili tudi po 40 velikih pisanih jerbasov. Pletli so tudi bele jerbace, vipavske skro ene jerbace, košare locnjevke, košarice buĉke, zibke za otroke, košare za perilo, cekarje, jerbašĉke za klekljarice in Źtruncice za kruh. Izdelke so prodajali trgovcem v Ljubljani. Trgovci Arko, Merhar, Škrle, Rorman in Bernik so prihajali po izdelke kar sami. Prišli so celo trgovci v Vrhnike, iz Kamnika, Trţiĉa in z Jesenic. Na Jesenice so prodali najveĉ pletenih zibk. Pri trgovanju je bil Rant tako uspešen, da je kupil novo domaĉijo in dokupil zemlje. Leta 1930 so Rantovi celo postavili novo hišo za 100.000 din, kar so zaslu ili s pleterijo. Tudi med drugo vojno jim je obrt dobro uspevala.

Ker so šli pletarski izdelki dobro v denar, so Ranta zaĉeli posnemati tudi drugi v Reteĉah. Posebno uspešni so bili še pri Me narĉku, Mihi Jenku, Šimnu Biĉku in Francu Berĉiĉu. Po prvi svetovni vojni so pletli še iz samorasle vrbe ob Sori, pozneje pa so vrbje kupovali v Notranjih goricah in pri Koslerju na Barju. Malo pred drugo svetovno vojno so si uredili svoje vrbove nasade. Po osvoboditvi so nekaj let še pridno pletli in tudi dobro prodajali. Po izdelkih je bilo tedaj veliko povpraševanje. Pozneje so zaradi visokih davkov na obrt v Reteĉah pletenje skoraj opustili. Danes pletejo nekaj le še pri Rantu in Biĉkovih. Izdelke prodajo domaĉinom in Ribniĉanu, ki jih preprodaja.

Tudi v Beriĉevem ima pletarska obrt Źe dolgo tradicijo. V zadnjih desetletjih so pletli še v vsaki hiši. Beriĉevski izdelki so izredno dobre izdelave. Temu je nedvomno pripomoglo stoletno izroĉilo, ki je prehajalo iz roda v rod. Obrt je bila tod vseskozi dopolnilna dejavnost kmetijstvu. Poglavitni izdelki so bili pisani jerbasi, jerbašĉki, košare za perilo, otroške zibke, košare z locnjem, mirniške košare in košarice za kruh. V letih med dvema vojnama so bile posebno prizadevne tri sestre pri Marinkovih. Šibje so kupovali v Notranjih goricah in pri Koslerju na Barju. Tudi v Beriĉevem se skoraj ne ukvarjajo veĉ s pletarstvom. Na Pšati so pletli znaĉilne cekarje za jajca in košarice s strehastim pokrovom za trg.

Moĉnejše te išĉe pletarske obrti v Ribniški dolini je bilo v Źimaricah in v Zamostecu. Po tehniĉni obdelavi so tamkajšnji izdelki daleĉ prekašali izdelke od drugod. Še pred drugo svetovno vojno so izdelke iz Ribniške doline pošiljali v Avstrijo. Posebno so se odlikovali skro eni vipavski jerbasi, ki so jih delali še sredi 19. stoletja. Po takšnih jerbasih je posebno slovel ded zadnje pletarke stare tradicije, Albine Klun iz Zamosteca. Albina Klun plete danes predvsem košarice locnjevke, kakršne so nekoĉ uporabljali za borovnice. Skoraj vse izdelke ji odkupijo turisti.

Značilni ribniški izdelki iz vrbovih šib so še oglate košarice za žegen in napikani jerbasi. Pletarsko obrt so tu skoraj opustili. Zdomarji preprodajajo pletarske izdelke od drugod. V Banja Loki pri Kočevju so se do druge svetovne vojne veliko ukvarjali s pletenjem za prodajo. V vasi je 50 hiš in pletli so pri vsaki drugi hiši. Posebno dober mojster je bil Martin Gregorič iz starega mlina. Pri njem se je izučilo veliko domačinov. Pletivo so prekuhávali, postalo je lažje, prožnejše in trpežnejše. Njihovi izdelki so bili zelo priljubljeni in iskani. Značilni so bili jerbasi in košare za krompir. Izdelke so vozili na sejme na Jožefovo in na Jurjevo na Brod ob Kolpi, v Delnice in v druge kraje v okolici Kočevja.

Zaradi izrednega pletarskega znanja kaže omeniti še nekatere posamezne mojstre samouke. V Dobruški vasi pri Novem mestu plete vrsto izdelkov iz vrbovih šib mojster Alojz Hočevnar (roj. 1907. leta). Pletarsko obrt je podedoval po očetu. Očetovo spretnost je prevzelo vseh pet sinov. Vendar jih Alojz vse prekaša. Plete koše, jerbase s kito, locnjevke za krompir, cekarje za jajca in orehe in koše iz beljene vrbe. Njegovi izdelki izpričujejo izreden estetski čut za oblikovanje. V mlajših letih je hodil plest tudi v »štero za lon«. Pletivo je zmeraj pripravil gospodar. Delo je dobil mojster plačano z denarjem in hrano. Do druge svetovne vojne je toliko pletel, da je redno prodajal po sejmi v Sevnici, Škocjanu in v Šmarjeti. Izdelki Alojza Hočevnarja dokazujejo, da v pletarski stroki ni ostro začrtanih razlik med izučeni pletarji in samouki.

V Mrtvicah pri Leskovcu plete mojster Jože Bogolin (roj. 1907. leta). Pletarske obrti se je naučil pri svojem očetu. Oče je bil invalid iz prve svetovne vojne, zato so ga poslali v pletarsko šolo v Strnišče pri Ptuj na izpopolnjevanje. Mojster Bogolin plete koše in košare iz surove nebeljene vrbe, pisane locnjevke, bele jerbase toplarje z dvojno kito, košare za perilo, zibke in koše za mošt. Izdelke je najprej prodajal trgovinam v Brežicah, Novem mestu in v Zagrebu. Sedaj jih največ vozi na sejme v Krško, Radeče in Sevnico. Nekaj izdelkov pokupijo pri njem tudi Ribničani in z njimi prekupečujejo.

V Krškem se ukvarja s pletarsko obrtjo Tone Kaplan. Obrti se je izučil pri svojem očetu Lojzetu. Njegovi značilni izdelki so jerbasi, zibke in košarice bolgarke. Lojze Kaplan je svoje izdelke prodajal na sejmi v Brežicah, v Bučki, na Raki, v Radečah, v Drnovu, na sejmi v Sevnici in celo v Zagreb. Sedaj dela sin Tone največ otroške zibke za Dom v Ljubljani. Za domači trg pripravlja košare za perilo, košare za krompir, za žegen pa košarice bolgarke.

* * *

V Prekmurju so bili do nedavna v posameznih vaseh pletarji, ki so pletli tudi za prodajo. V Hotizi so hodili domačini po šibje na grofovsko zemljo ob Muri. Pletli so koše za »velika« in »mala kola« in sedeže za »mala kola«. Posebno prizadevna sta bila Ivan in Štefan Matajič. Izdelke so prodajali največ po sejmi v Črenšovcih, Beltincih in v Lendavi. Franc in Ivan Barat iz Hotize sta pletla bele košare in korpe za botro. Izdelke sta nosila po sejmi — v Mursko Središče, Čakovec in Turnišče.

Domači pletarji so imeli večkrat priložnost, da so se izpopolnili v pletarski tehniki na raznih tečajih. Tečaje so imeli v Črenšovcih že pred prvo svetovno vojno, pozneje v tridesetih letih in po drugi svetovni vojni. Med dvema vojnoma so imeli tečaje še v Križevcih, Kupšćincih, Rakičanu in drugod. Iz takih tečajev so večkrat izšli pravi mojstri. Franc Banfi iz Veščice pri Murski Soboti se je izredno izuril v pletarstvu. Njegovo nadarjenost je podedoval sin Zoltan, ki se je zaposlil po letu 1946 v podjetju »Vrbi« v Murski Soboti. Takoj po drugi svetovni vojni so bile razmere za pletarstvo zelo ugodne. Posebno veliko je bilo povpraševanje po različni pleteni embalaži za sadje, bombaž, tekstil in po košarah za perilo. Tedaj so v raznih krajih po Sloveniji ustanovili podjetja za vrbopletarstvo, ki so črpala delovne in strokovne moči iz podeželskega pletarstva. Tako je nastalo omenjeno podjetje v Murski Soboti. Večino mojstrov je že od doma prineslo potrebno znanje za pletenje, drugi pa so se hitro priučili. Največ pletarjev je prišlo iz sosednjih vasi Černilovec, Bodovec, Cederovec, Tropovec, Veščice, Gradišča in Polane. Izdelovali so košare za papir, košare za peke, košare za perilo, darilne košarice, cekarje, košare za bombaž in za pomaranče. Zadnje so izvažali s posredovanjem zagrebškega podjetja v Avstralijo in Ameriko. Naročil je bilo tedaj toliko, da niso zmogli vsega dela. Zato je bil tudi zaslužek dober. Ob sueški krizi je imelo podjetje velikanske izgube, ker je izvoz prenehal. Pletarski oddelek so razpustili, pletarje pa preusmerili v druge poklice.

V žižkih plete iz surove in beljene vrbe Martin Prša, košare za rezanico — sečko, košare za kvočke-koklje, košare za krompir, bele košare za botro in košare za vuzem. Za pletenje uporablja vrbo pontovec, pontovec jedinec in amerikanko, domačo vrbo in kopoljenko. Zase in za sosede splete iz surove vrbe sedeže za mala kola.

Posebno veliko raznih košar potrebujejo ob dobrih sadnih letinah v Goriških Brdih. Pri vsaki hiši imajo po 15 do 20 večjih košar ali k.o.v. Spletajo jih gospodarji sami. Celo večina mladih gospodarjev je temu delu kos. Mihael Kumer, lmenje 27, splete kove in zeje tudi za sosede. Povrnejo mu z delom v vinogradu. Prav tako je spreten Peter Jančič iz Vedrijana. V Ceglu nadaljuje staro tradicijo pletenja Ferdinand Zucchini, nečak leta 1959 umrlega Andreja Simčiča. Njegovi izdelki so izredno lično oblikovani v krasilni tehniki s svetlimi in temnimi šibami.

Izdelki iz slame

Po nekaterih izročilih je pletenje iz slame najstarejše v pletarstvu. Izdelki iz slame so večinoma pleteni v spiralni tehniki, ki jo v strokovni literaturi primerjajo z značilno prastaro tehniko izdelave glinastih posod. Poglavitni izdelki iz slame so bednji za shranjevanje žita in semen, peharji za kruh, sejavnice in različne košare za prenašanje. Do prejšnjega stoletja so pletli iz slame skoraj povsod še nahrbtnne koše, koše za čebele in mernike. Iz slame so pletli navadno gospodarji le zase in za svojo uporabo. Za to zvrst pletenja je bilo pletivo vedno pri roki v velikih količinah in tudi ni zahtevalo posebne obdelave. Izdelki iz slame so lahki in pripravi, zato so bili zelo iskani. Ponekod je veliko povpraševanje po njih povzročilo, da so nastala prava žarišča izdelovanja določenih pletenih izdelkov iz slame tudi za trg. Izdelke iz slame so uporabljali v različnih gospodarskih panogah, v čebelarstvu, v mlinih, pri peki in v poljedelstvu.

Vse do druge svetovne vojne je bilo pravo žarišče pletenja iz slame v vaseh okoli Grosuplje, v Prigorici, Podtaboru, Zgornji in Spodnji Slivnici in na Repčah. Najznačilnejši izdelki so bili peharji in sejavnice. Med dvema vojnoma so pletli tudi podolžne štrucnice. Pletli so cele zime pri vsaki hiši. Spretnost se je prenašala iz roda v rod. Pri delu je bila zaposlena vsa družina. Navadno je gospodar spletel dno peharja, nadaljevali in končali pa so otroci in ženske. Izdelke so prodajali spomladi vse skupaj. Za izkupiček so navadno za veliko noč oblekli vso družino. Peharje so izvažali celo v Avstrijo.

Ker so bile družine povsod zelo številne in jih male kmetije niso mogle preživeti, so z zaslužkom kupovali tudi hrano, zlasti moko za kruh. Zato je veljalo reklo, da pri pridnih pletarjih nikdar ne manjka kruha.

Za pletenje peharjev in sejavnic so slamo kupovali. V stari Avstriji je veljal en škopnik ržene slame od 9 do 10 krajcarjev. Kupovali so prav tako tudi leskove palice za vitre. Za butaro 10 leskovih palic so odšteli 40 do 50 krajcarjev. Iz enega škopnika slame so napravili do 10 peharjev. Pehar je veljal v stari Avstriji 10 krajcarjev, v stari Jugoslaviji pa 8 do 10 dinarjev. Navadno so pletli predvsem moški, ženske so bile pri tem delu redke izjeme. Posebno sejavnice je težko oblikovati. Zadnji pletar v Prigorici Jože Trontelj, rojen 1879. leta je slovel v svojem času za najboljšega peharnika daleč naokoli.

Pletenje iz slame je v teh vaseh že pred leti čisto zamrlo. Mladi so vsi zaposleni v mestu. Le izučeni pleskar Janez Hribar v Tlakah pri Šmarju pozimi splete nekaj peharjev in sejavnic po naročilu za kmete v okolici. Slamo dobi pri kmetih. Odsluži jo največkrat žena z delom na polju.

Med svetovnima vojnoma so v Globeli pri Žimaricah dekleta in žene prav pridno pletle peharje in sejavnice za prodajo. Tu so večinoma samo revne kmetije. Do nedavnega so ljudje v pretežni meri preživljali pri kmetih v dolini. Zato so ženske pozimi prizadevno pletle, da so si zaslužile za obleko in posteljino. Posebno uspešne so bile pri Korenovih, Zajčnikovih, Navrtnikovih in Ogradarjevih. Izdelke so prodajale trgovcu Ivancu v Sodražico.

Raznašali so jih tudi naokrog po hišah vse do Blok in jih zamenjavali za žito in krompir. Pred leti je obrt ponehala, dekleta so se zaposlila v galanteriji v Ribnici.

V zadnjem desetletju 19. stol. je bilo na Štajerskem pletenje iz slame še zelo živo, posebno v okolici Maribora, v Šmartnem, v Slivnici, v Podovi na Pohorju in v Marenbergu (sedaj Radlje ob Dravi), v okolici Ljutomera, v Sp. Polskavi in v okolici Rogatca. Za prodajo so pletli

čebelje koše, košare z dvema ročema in naramne koše. Samo v vaseh južnega in zahodnega Pohorja se je tedaj ukvarjalo s pletenjem za prodajo več kot 200 družin, ki so v eni sezoni izdelale več kot 80.000 različnih pletenih predmetov. Zanje so na leto iztržili okrog 12000 kron. Izkupiček so pletarske družine porabile za temeljne življenjske potrebščine, za hrano in obleko. S pletenjem za prodajo so se ukvarjale družine malih kmetov, bajtarjev in gostačev. Potrebno slamo za pletene izdelke so dobili pri domačih kmetih in so jo odslužili z delom na polju.

Ob prelomu stoletja je začelo pletenje čebeljih košev iz slame pojemati. Tedaj se je že uveljavljalo smotnejše čebelarstvo. Uporabljali so začeli modernejšie oblike čebeljega panja. Leseni panji so vedno bolj izpodrivali čebelje koše. Zato je bilo povpraševanje po njih iz leta v leto manjše. Uporabljali so jih le za ogrebanje čebeljih rojev. Prej so nekatere hiše imele tudi po 80 do 100 čebeljih košev iz slame.

V Prekmurju so kmetje za svojo uporabo pozimi pletli že od nekdaj značilne izdelke iz slame, košarje za shranjevanje žita, koše za shranjevanje semena, čebelje koše, korblače za prenašanje in korbülce za kruh. Stari mojstri so večinoma že pomrli. Eden zadnjih, Miha Hašaj iz Voneče pri Puconcih, danes star 73 let, se je pletenja naučil pri svojem očetu v Puconcih, ki je pletel posebno velike košarje za zrno (tudi za več kot 300 kg). Kmetija je bila majhna, zato je za preživljanje pletel tudi košare. Mlajši gospodarji niti za svojo rabo skoraj ne pletejo več. Malone vsi so na delu v Avstriji in se vračajo domov le ob sobotah.

V okolici Horjula so za pletenje peharjev in sejavnic uporabljali poleg slame tudi posebno gozdno travo »visoko stožko«. Izdelki iz te trave so zelo lični in trpežnejši od slamnatih. Pletli so tudi štruncnice za kruh. Izdelke so prodajali v Ljubljani na trgu in po sejmi. Zadnji pletar Franc Malovašič iz Vrzdence pri Horjulu je umrl 1965 leta.

V vaseh v okolici Ljubljane in v Zasavju se je razvilo pletenje slamnatih cekarjev iz hišne dejavnosti v močno domačo obrt. Še v zadnjem desetletju 19. stoletja so v Domžalah, Trzinu, Mengšu, Loki, Mostah, Dragomlju, Zagorici, na Križu, v Javoršci, Podgorici, Dolu in Dolskem, na Pšati in v Šentjakobu cele družine pletle pisane slamnate cekarje. Sestavljali so jih iz belih in pisano barvanih slamnatih kit. Krasili so jih z raznimi vzorci, križki, zvezdami, monogrami. Cena je bila odvisna od izdelave. Preprosti cekarji so veljali leta 1895 15 krajcarjev, boljši 60 do 70 krajcarjev, najboljši so bili celo po 1 florint. Kupovali so jih trgovci iz Ljubljane, pošiljali so jih celo v Trst, na Štajersko in Koroško. Na leto so izdelali tudi po 20.000 cekarjev, kar je prineslo približno 12.000 kron izkupička. V poznejših letih so začeli izpodrivati pisane cekarje drugi izdelki. Vendar se je v Šentjakobu pred drugo svetovno vojno ukvarjalo z izdelovanjem cekarjev še 40 družin.

V Podgorici so bili med dvema vojnoma najbolj prizadevni in uspešni pri izdelavi cekarjev pri Juženčku, pri Sojarju in pri Ožbelnu. V spretnosti je posebno slovela Bitenčeva Ančka. S pletenjem cekarjev so se ukvarjali od jeseni naprej vso zimo ne samo kajžarji, marveč tudi kmetje. Kajžarji so z zaslužkom kupovali obleko, hrano in petrolej. Izdelovanje cekarjev ima dve stopnji, pletenje kit in šivanje cekarjev. Kite so pletli povsod, s šivanjem pa so se ukvarjali predvsem v Podgorici in Šentjakobu.

Priden pletar je spletel na dan za eno desko kit, kar je zneslo 40 komolcev ali 20 m. Za pletenje kit je bila uporabna le primerno pripravljena slama. Zato so žito skrbno otepali na roko, košali. Tako je slama ostala nepoškodovana. Ob kolencih so slamo previdno razlomili, kolencali in poravnali. Kito so pletle največkrat dekleta. Navadno so se pletarke zmenile, da so se ob večerih shajale v eni hiši. V vas so prihajali tudi fantje. Tako je bilo delo mikavnejše. Čas so si krajšali s petjem in šalami. Posebno priljubljeno je bilo medsebojno tekmovanje. Kosali so se, kdo je prej zapletel v kito določeno število parov slamic. Tekmovali so na pet ali deset parov slamic.

Pletenje kit so začeli najprej opuščati v Dolu. Bliže so mestu in so si hitro priskrbeli redne službe.

Po drugi svetovni vojni je pletenje kit in šivanje cekarjev zaradi velikega povpraševanja spet zaživelo. V poznejših letih je zaradi spremenjenih gospodarskih razmer obrt počasi nazadovala, dokler ni pred nekaj leti čisto zamrla. Cekarji bi sicer zaradi turizma še šli v promet, vendar ni več na voljo primerne slame. V poljedelstvu so se uveljavili stroji, predvsem kombajni, ki slamo zmečkajo in za pletenje cekarjev ni več uporabna.

Izdelki iz ličja

V Prekmurju se je predvsem v vaseh z narodnostno mešanim življenjem razvila v zadnjih desetletjih posebno značilna domača obrt pletenja cekarjev iz koruznega bilja — ličja. V številnih vaseh — Mali in Veliki Polani, Hotizi, Kapci, Renkovcih, Nedelici, Turnišču, Gomiličah, Dolnji Lendavi, Kotu, Dolgi vasi, Genterovcih in Stari vasi — so se do nedavna ukvarjale žene in dekleta s pletenjem cekrov od jeseni do spomladi. Pletenje je prinesla v Prekmurje med drugo svetovno vojno madžarska učiteljica na osnovno šolo v Kapci kot obvezno šolsko ročno delo. Deklice so najprej pletle le za domačo rabo. Kaj kmalu je trgovec izrabil povpraševanje po cekarjih in jih začel pri kmetih odkupovati in dekleta so začela plesti. Tako se je rodila prava obrt pletenja cekarjev. Vsa ženska razpoložljiva delovna sila se je oprijela te dejavnosti. Izkupiček od prodanih cekarjev je postal pomemben delež v družinskem proračunu. Posebno živahna in donosna je bila ta obrt od 1945 do 1958 leta. V letu 1958 so samo v Lendavi v zimski sezoni odkupili za 100 milijonov S din cekarjev. Odkupovali so jih za Dom v Ljubljani in ta jih je izvažal v Ameriko, Zahodno Nemčijo, Anglijo, Belgijo, Francijo in Italijo. Za izkupiček so žene kupovale obleko, posteljnino, perilo, večkrat tudi kolesa, mopede in šivalne stroje. Rozika Varga iz Kapce je bila pri pletenju tako uspešna, da sta z možem z zaslužkom od cekarjev celo dokupila zemlje k hiši. Zase in za domači trg so pletle le pravokotne cekarje, za tuje tržišče pa trikotne torbice. Pri izdelavi poznajo dve tehniki pletenja: na široko in sukane cekre. Pri prvem načinu vlečejo votek skozi osnovo v en centimeter širokem pasu, pri drugem pa votek močno sučejo. Sukani cekarji so zelo trpežni in trdi. Take cekarje je posebno dobro pletla Ana Zádravec iz Renkovec.

Obrt pletenja cekarjev iz ličja je cvetela vse do leta 1958, ko so se razmere na tujem tržišču skrthale. Tedaj je odkup za izvoz upadel, s tem tudi cena. Zato je tudi navdušenje za pletenje splahnelo. Po letu 1961 so se zadeve za tuji trg spet uredile, vendar obrt kljub ugodnim okoliščinam ni zaživela z nekdanjo močjo. Mlada dekleta si raje poiščejo delo v Avstriji in v Nemčiji ali se redno zaposlijo v tovarni dežnikov v Lendavi. Žene pa skrbijo za dom in živino, ker je tudi večina mož na delu v Avstriji.

Zaslužek pri cekarjih je bil do nedavna razmeroma ugoden. Garniture cekarjev je plačevalo trgovsko podjetje po 3.000 S din. Pridna pletarka pa splete na dan eno garnituro. Pri pletenju cekarjev se je uveljavilo nekakšno skupno delo. Dekleta so se zmenila, da so pletla vsak večer skupaj v drugi hiši. Večkrat so se pridružili tudi fantje. Skupaj so popevali in si krajšali čas pri delu.

Pletarski izdelki iz leskovih viter

Obilna rast leske je marsikje dajala ugodne možnosti za izdelovanje košev in košaric iz leskovih viter. Zaradi slabih gmotnih razmer in potreb po dodatnem zaslužku za preživetje so se prebivalci na vasi marsikje oprijeli te obrti. K temu jih je še posebno vzpodbujalo veliko povpraševanje po takih izdelkih in zato tudi lahka prodaja.

V Zgornji, Srednji in Spodnji Beli pri Preddvoru pletejo koše, c a j n e in c a m b o h e iz leskovih viter, kar pomnijo ljudje. Pletli so že od nekdaj ne le zase, marveč predvsem za prodajo. Za ljudi te doline zima ni bila nikoli čas počitka, temveč je bil to čas, ko je bilo treba zaslužiti denar. Pletli so po večini moški in le redko ženske. Ena izmed teh je Marija Čimžar, Španova mati iz Srednje Bele. Plesti je začela med prvo svetovno vojno. Pri hiši je bilo 11 otrok. Sprva ji delo ni šlo posebno od rok, sčasoma pa se je tako izurila, da ji ni bil noben moški pletar kos. Kljub visoki starosti še vedno plete. Izdelke prodaja po okoliških vaseh, v Cerklje, Voklo, Naklo, Šenčur, na Brnik, v Tupaliče, Hotemež in v trgovino v Kranju.

V Spodnji Beli so od prve svetovne vojne naprej pletli skoraj pri vsaki hiši. Najprizadevnejši so bili pri Kocmanu, Karvu in Čarmanu. Še vedno pletejo pri Medetu, pri Ferbežarju na Zg. Beli, v Sr. Beli pa le še pri Koštruncu. Pri Boštetu v Srednji Beli se je začel ukvarjati leta 1900 s pletarstvom oče Voranc — Lovro Markun. Služil je pri Čarmanu za pastirja. Na paši je imel časa na pretek, zato se je kot drugi pastirji lotil pletenja. Tako si je zaslužil prvi denar.

Po leskove palice za vitre so hodili v hoste nad Kokro proti Jezerskemu, v Besnico proti

Tržiču in v Podljubelj. Debelejše palice so rabili za okvir in obode pri cajnah, tanjše pa so kalali v vitre.

V stari Jugoslaviji so prodajali koše po 20 do 30 dinarjev, danes pa stanejo od 60 do 100 din. Izdelke so vozili naokrog s kipežem-koreto ali kripo (ročnim vozičkom). V zadnjih letih je pletarska obrt v teh krajih domala izumrla. Mlajši ljudje so se zaposlili v industriji, starejši pa so obrt opustili. Kar še izdelajo, jim odkupijo Ribničani.

V Tunjiški mlaki in Košihah nad Kamnikom so večinoma majhne kmetije. Zato so si ljudje poiskali dodatni zaslužek z izdelovanjem košev, a j n i n c a m b o h o v. V teh dveh vaseh so pletli v vseh hišah do druge svetovne vojne. Košiče imajo menda celo ime po tej značilni dejavnosti. Košarja jih je namreč preživljala, ker jim skopa zemlja ni dovolj rodila za številne družine. V Tunjiški mlaki se je pri Vavpetičevih ukvarjal s to dejavnostjo že ded Luka. Oče France je pletel vse leto. Sedanji gospodar Luka, rojen 1908 leta, je bil v službi v smodnišnici v Kamniku. Zato je pletel le po službi. Sedaj je upokojen in še plete.

Pred drugo svetovno vojno sta hodila po izdelke v Tunjiško mlako trgovec Merhar in Arko iz Ljubljane. Prodajali pa so jih tudi od hiše do hiše v Domžale, Moravče, Mengeš in Lukovico. Obiskovali so tudi vse živinske sejme, zlasti na Jurjevo, na dan sv. Jederti in na Miklavžev sejem. Leskove palice so nabirali v gozdovih na vrhu Črničca. Kmetom so jih navadno odplačali kar s košem. Za 600 palic so napravili dva velika koša.

V Košihah so izdelali največ košev i n c a j n p r i N o g r a š k o v i h. Pletel je že ded Matevž, največ oče Peter, sedanji gospodar Pavle pa plete že manj. Po drugi svetovni vojni je košarja iz leta v leto nazadovala, ker je mlajši rod poiskal zaposlitev v industriji.

Črni vrh s svojimi okoliškimi naselji Zadlog, Trebče, Mrzli log, Kanji dol je bil vse do polpretekle dobe pravo žarišče različnih lesnih obrti — med drugim tudi pletarstva. Zaradi spremenjenih gospodarskih razmer je obrt popolnoma opešala. Kot škafarska obrt je prenehalo tudi pletarstvo. V Predgrižah spleta značilne c a j n e iz leskovih viter le še 89-letni Filip Čuk — zadnji od starih mojstrov. Spretnosti se je priučil pri svojem dedu v Kanjem dolu. Ker je v prvi svetovni vojni na Piavi izgubil nogo, je tej obrti posvetil ves svoj čas. Njegovi izdelki so izredno lepo oblikovani. Nekdaj jih je nosil in vozil na Vipavsko in celo v Trst h Kržetom, ki so imeli trgovino s suho robo. Danes mu vse izdelke poberejo domačini, največ pa turisti.

V Šmihelu pod Nanosom je v prvih letih tega stoletja nastalo močno središče pletarske obrti. Za prodajo so izdelovali okrogle in ovalne naročne koške iz viter. Dna košaric so krasili s pisanimi cveticami. Plesti so začeli najprej pri Koprivčevih. Ker so svoje izdelke lahko prodali, so jih sosedje začeli kmalu posnemati. Leta 1904 je pogorela vsa vas. S skupnimi napor in medsebojno pomočjo so vas spet pozidali. Zato so se tudi tesno oklenili pletarske obrti in si s to dejavnostjo pomagali iz gmotnih stisk. Med dvema vojnoma so bili posebno prizadevni pletarji Jernej Premrov, Anton Gruden, Janez Gruden, Jože Srebotnjak, Andrej Jurjevčič, Franc Tomšič in Andrej Magajna. Sedaj izdela nekaj košaric le še Alojz Magajna, Andrejev sin. Oblikuje jih po starem. Dno olepša s cveticami.

Na Cerkljanskem so zaradi težavnega terena potrebovali pri delu dosti košev različnih velikosti. Pletli so jih le za domačo rabo. Vsaka hiša je imela tudi po 15 in več košev.

V vaseh okoli Grosupljega je bila posebno živa pletarska dejavnost vse do druge svetovne vojne. Pletli so značilne trebušaste košare iz leskovih viter, cajne ali p r o c a j e i n r i t a š e, posebne koše za prenašanje krme, zlasti rezanice živini v hlev, ter poljskih pridelkov z njive. Takšno obliko koša poznajo le na Dolenjskem. Vse izdelke za prodajo so pletli le iz viter, ker so na pogled bolj lični. S pletenjem za prodajo so se največ ukvarjali v Ponovi vasi, Bičjem in v Smrjanah. Tu so večinoma manjše kmetije. Pletenje jim je pomenilo dodatni vir zaslužka. Danes so izdelovanje za prodajo skoraj opustili. Pletejo le še zase. Zadnji mojster, ki še nekaj dela za prodajo, je Jože Kocman v Ponovi vasi. C a j n e i n r i t a š e oblikuje še prav po starem. Izdelke odda največ kar sosedom. Prej so prodajali po okoliških vaseh, v Vidovče, Luče proti Krki in po barjanskih vaseh, kjer nimajo primerneple-tiva za košare.

Na Notranjskem gospodarji na kmetijah navadno sami spletejo za svoje potrebe vitrene narame koše. Ročne košarice, naročne koške pa kupujejo pri domačih mojstrih, ki jih pletejo za prodajo.

Na Vrhnikih pri Starem trgu izdeluje naročne koške, košare in podolžne jerbase iz leskovih viter mojster France Urbič. Izlučen je sicer za čevljarja, vendar tudi pletenju košar posveti dosti časa. Ročno spretnost je prevzel po svojem očetu, ki je bil priznan kolar in izdelovalec orodja. Pri hiši je malo zemlje, zato so že od nekdaj našli v obrtniški dejavnosti pomemben vir dohodkov.

Urbič prodaja svoje izdelke večinoma v Loški potok, Cerknico, Rakek, Stari trg in v Pudob. Za kupčijo je najbolj ugodno spomladi, ko sadijo, in jeseni, ko kopljejo in pobirajo krompir. Posebno lične košarice iz leskovih viter spleta še Franc Mele, Prinšar, na Peščenku pri Cerknici. Prej je bil v službi v Brestu v Cerknici. Sedaj je v pokoju, s pletenjem si krajša čas in obenem še zasluži za svoje drobne izdatke.

Na Koroškem v okolici Dravograda in Slovenj Gradca pletejo nekateri mojstri samouki posebne značilne nizke jerbase iz širokih leskovih viter. So prav estetsko oblikovani in umelebo spleteni. Poleg jerbasov — korp — pletejo še cajne, korpce in koše. Najbolj znana po teh izdelkih sta mojstra Franc Hrastelj v Trobljah in Miha Ošlak na Otiškem vrhu. Oba pletarja sta dejavnost podedovala po svojih očetih. Izdelke prodajata sosedom, vozita jih tudi na sejme v Slovenj gradec in v Dravograd. S pletarstvom se ukvarjata v prostem času, po redni službi.

Izdelki iz drugih materialov

Značilni pletarski izdelki po posameznih območjih so gnojni koši. Spletajo jih iz debelejših leskovih, gabrovih, kostanjevih palic in iz brdovite. Poznali so jih, lahko rečemo, še pred dvajsetimi leti skoraj povsod po Sloveniji. Najprej so jih opustili na Gorenjskem. Še danes pa vidimo pri marsikateri kmetiji spleten koš, poveznjen in zapuščen pod kozolcem.

Po letu 1958 so začeli opuščati gnojne koše na Vipavskem. Le v hribiških vaseh, v Sanaboru, jih še uporabljajo. Gnojne koše so na Vipavskem opletali kolarji.

Kljub velikemu splošnemu napredku v gospodarstvu še uporabljajo gnojne koše na Krasu. Poleg osebnega avtomobila in modernih poljedelskih strojev zagotovo stoji na dvorišču tudi gnojni koš. Kupujejo jih v Brkinih, kjer so še mojstri pletarji za koše. Jože Kakovič iz Ritoč meč jih spleta po naročilu za domačine in za naročnike s Krasa.

Zelo hitro so izginili iz rabe gnojni koši v Goriških Brdih. Leta 1953, ko se je mudila tu terenska ekipa Slovenskega etnografskega muzeja, je imela še vsaka hiša gnojni koš, danes ga nima nobena več.

Na Tolminskem poznajo značilne okrogle koše za vozove. Navadno imajo po dva na enem vozu. Kmetje jih zelo cenijo. Zlahka prevračajo bremena z voza. Pri Antonu Korenu v Kamnem naročajo take koše kmetje celo s Krasa in iz Cerknega in ne samo domačini. Pletejo jih iz debelih leskovih palic.

Podolžne gnojne koše pozna še vsa Dolenjska. Uporabljajo jih še pri vsaki hiši za prevoz gnoja, koruze, krompirja in krmilnih rastlin s polja. Značilni za Dolenjsko so tudi opleteni ročni vozički — šajtrge. Gnojne koše so prej pletli gospodarji vsak zase, danes jih splete tudi sosed sosedu za druge storitve.

Na Štajerskem in v Prekmurju poznajo posebne oglate koše, ki jih vlagajo v lojtrski voz. Uporabljajo jih za prevažanje koruze in krompirja s polja. Nekdaj so se vozili s takimi vozovi tudi v mesto, n.pr. v Ptuj na semanje dni. Ob taki priložnosti so postavili na voz tudi zelo značilni pleteni sedež s predali za malico. Največ izdelovalcev košev je bilo na Ptujskem polju. Prodajali so jih na Jurjevem in Katarininem sejmu v Ptuj.

V hribovitih predelih, predvsem v Halozah, poznajo posebne pletene kripe na dveh koleseh za živinsko vprego. Imenujejo jih paradiž. Za prevažanje gnoja po strmih njivah in dovažanje listja iz gozda uporabljajo v okolici Stoperc v Halozah značilne košare na saniših. Vleče jih navadno volovska vprega.

Skoraj samo za svojo uporabo pletejo kmetje po nekaterih krajih cajne, cambohe, procke iz srobota. So namreč zelo trpežne. V okolici Grosupljega, kjer prodajajo cajne iz leske, spletejo za domačo rabo enake košare iz srobota, zlasti ritoše. Na Krasu, Vipavskem, v Goriških Brdih pletejo iz srobota lese za sušenje sadja v obliki velike zanke. Kjer ni na voljo drugega pletiva, uporabljajo za izdelavo košar tudi smrekove šibe. Posebno v

okolici Slovenske Bistrice je smrekova šiba upoštevano pletivo. Pravijo, da je izmed vseh vrst pletiva smreka najbolj trpežna in odporna proti vlagi. Za sosede plete košare iz smrečja Jože Špes v Šentovcu pri Slovenski Bistrici. Njegove košare so zelo iskane, zlahka jih proda. Ob podpori z občine mu pomeni zaslužek od košar osnovno sredstvo za preživljanje.

Viri

1. Arhiv Slovenije, konvolut 491/I, Korbflechtereie an der Fachschule in Laibach.
2. Arhiv Slovenije, konvolut deželne vlade, fasc. 31-8/1909, 1-16000
3. Ljudmila Bras, Terenski zapisi v letih 1970, 1971, 1972
4. Bericht der k. k. Gewerbe — Inspectoren über die Heimarbeit in Österreich, III, Wien 1901, str. 367 str.
5. Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild, Kärnten und Krain, Wien 1891
6. Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild, das Küstenland, Wien 1891
7. Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach, Laibach 1870
8. Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach, Laibach 1880
9. J. W. Valvasor, Die Ehre Dess Hertzogthums Crain, Nürnberg 1686

Literatura

1. Janko Jovan, Domači obrti na Kranjskem, VIII, Pletarstvo, Dom in svet, XVII, 1904
2. Rajko Ložar, Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji, Zgodovinski zbornik, Buenos Aires, 1959, str. 104
3. Vilko Novak, Slovenska ljudska kultura, Ljubljana 1960, str. 96.
4. Bruno Schier, Das Flechten im Lichte der historischen Volkskunde, Frankfurt/Main 1951, str 46

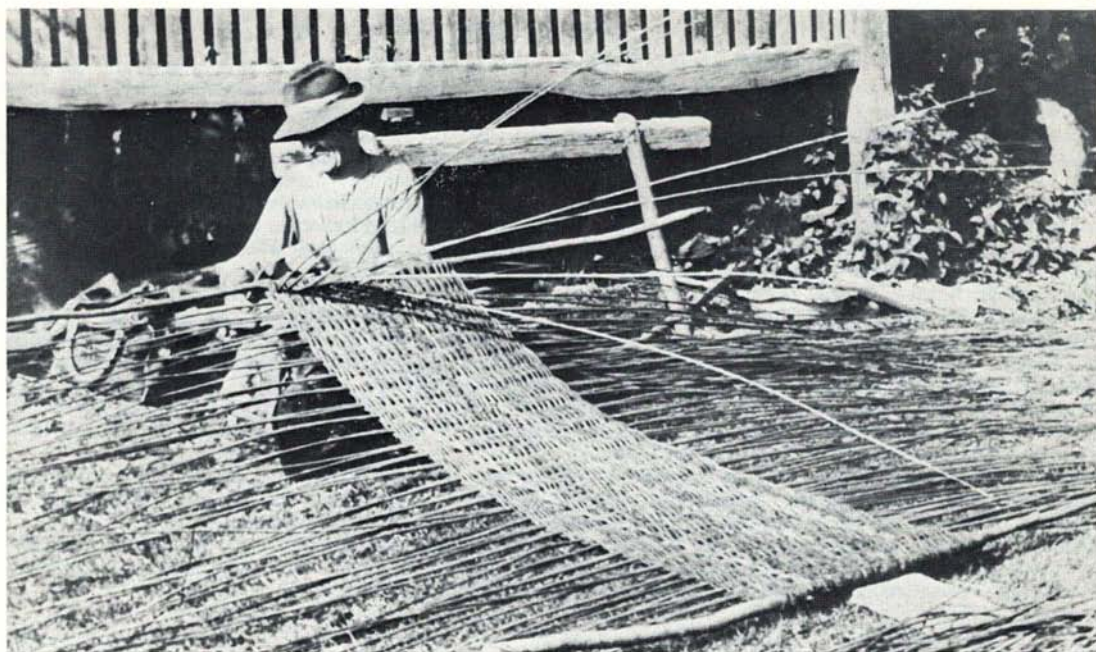
Die Flechtereie in Slowenien

Obwohl das Flechtgewerbe im slowenischen Volksgebiet in allen Zeiten anzutreffen war, sind uns keine einschlägigen Zünfte, in denen die Meister vereinigt gewesen wären, überliefert. Dies bezeugt, dass die Flechtereie in grossem Ausmass eine zusätzliche Erwerbstätigkeit der Landbevölkerung darstellte bzw. mit einem anderem Wirtschaftszweig, vorwiegend mit der Landwirtschaft, verbunden war.

Anfangs deckte die Flechtereie vor allem den Hausbedarf. In einigen Orten entwickelte sie sich jedoch zu einem richtigen Gewerbe für den Markt. Es sind uns ganze Dörfer bekannt, deren Einwohner sich in der Mehrzahl mit der Flechtereie befassten (z. B. Spodnja, Srednja und Zgornja Bela bei Preddvor nördlich von Kranj, Šmartno unter Šmarna gora, Beričevo, Podgorica, Dol, Dolsko, Tunjška mlaka und Košiče bei Kamnik, Reteče, Šmihel unter Nanos, Žimarice bei Ribnica, Banja Loka bei Kočevje, Podtabor bei Grosuplje). Besonders dort, wo es an fruchtbarem Boden fehlte, trachtete man, das Leben durch einen zusätzlichen Verdienst aufzubessern, und ab und zu gelang es damit sogar, die materiellen Zustände zu sichern. Die Flechter auf dem Land, die für den Verkauf arbeiteten, gehörten meist der wirtschaftlich schwächeren Schicht an: sie waren im allgemeinen Kleinbauern, Keuschler und Inwohner. Oft ergänzte die Flechtereie andere gewerbliche Tätigkeiten, zumal solche, die an eine bestimmte Jahreszeit gebunden waren. Zahlreiche Maurer und Zimmerleute beschäftigten sich im Winter mit der Flechtereie, um so in der toten Saison durchzukommen.

Bei ihrer Forschung begrenzte sich die Verfasserin wegen des umfangreichen Themas auf bestimmte Gattungen der Flechtereie. Sie behandelte in erster Linie die Erzeugnisse, die bei der Arbeit im Haus und auf dem Feld, als Behälter, für das Tragen und Fahren Verwendung fanden.

Diese Erzeugnisse wurden je nach der Region und entsprechend der Bestimmung für unterschiedliche Wirtschaftszweige benutzt. Sonach gab es Flechtwerk aus Stroh, Bast, Weidengebüsch und Weidenflechtreis, Haselstrauch und Haselstrauchflechtreis, Fichtenzleigen, Waldrebe u. ä.



Pletenje koša za voz, Markovci na Ptujskem, polju, 1962

Pletenje košarice, Dekani pri Kopru, 1949





Družina iz Šentjakoba ob Savi pri izdelavi cekarjev iz slame, 1939

Pleteni izdelki iz Beričevega na ljubljanskem trgu, 1968







Sejavnica in koš, Srednji Vrh pri Mokronogu, 1951

Pletena šajtrga, Ševnica pri Trebnjem, 1950



← Jerbas, Budanje na Vipavskem, 1958



Košari, Medana v Goriških Brdih, 1953

Koš v vozu, Markovci na Ptujskem polju, 1962





Košara, korblača, Remšnik nad Radljami
ob Dravi, 1948



Koš za semena, Pečarovci v Prekmurju,
1947

Koš za čebele, Hotiza v Prekmurju



Detajl jerbasa, Mrtvice na Krškem polju →



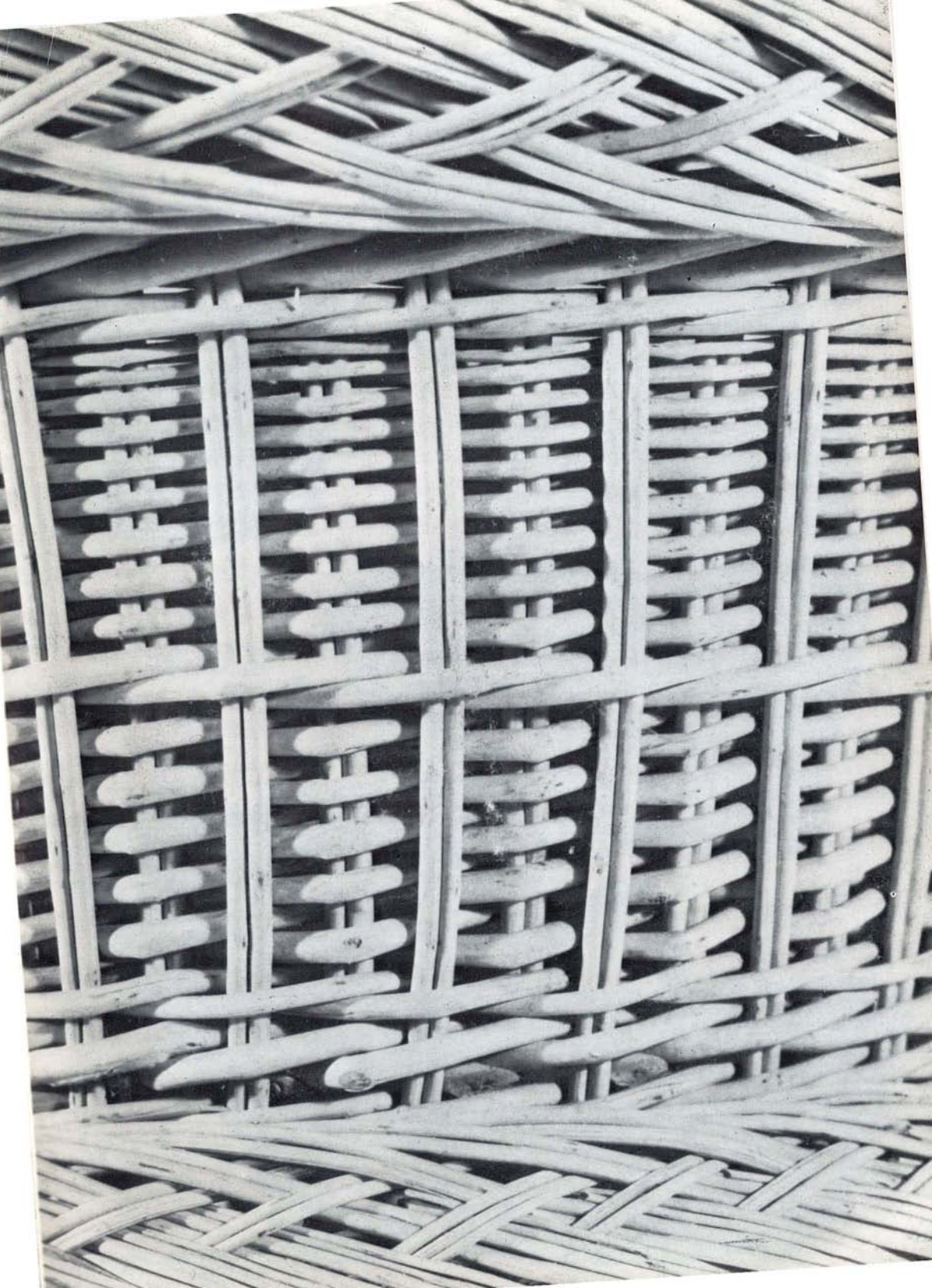
Košarica za malico prinašat, Zg.
Kungota pri Mariboru, 1958



Sejavnica, Davča nad Železniki,
1972



Jerbasa, toplar, Mrtvice na Kr-
škem polju, 1970





Jerbas, toplar, Reteče pri Škofji Loki
1969



Cekar za jajca, Dobruška vas pri Škoc-
janu pri Novem mestu, 1970

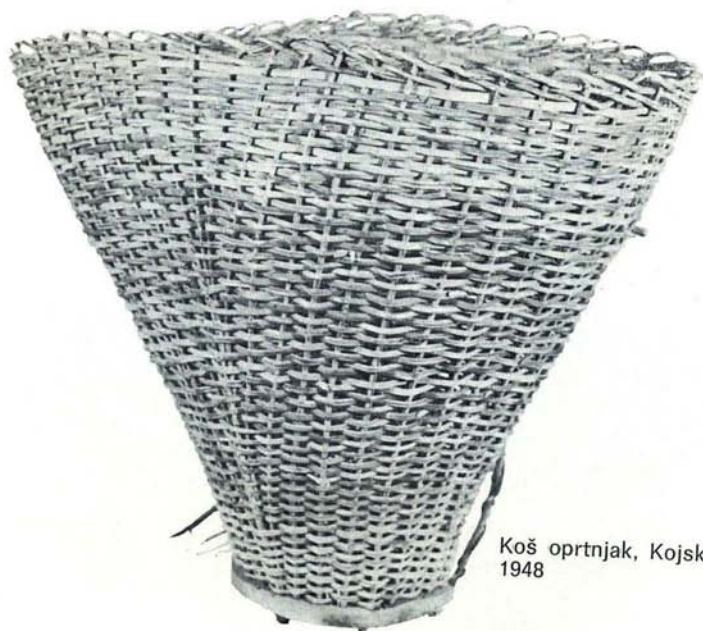


Košarica, Dobruška vas pri Škocjanu
pri Novem mestu, 1970

Košarica za krompir, Reteče pri Škofji
Loki, 1969



Cekar iz koruznega bilja, Nedelica v
Prekmurju, 1969



Koš oprtnjak, Kojsko v Goriških Brdih,
1948



Koš za polšje pasti, Male Lipljene pri Turjaku, 1948



Košarica, škundra, za češnje, Vrzenec pri Horjulu, 1969



Košarica, Predgriže pri Črnem vrhu nad Idrijo, 1972



Koš, ritaše, Ponova vas pri Grosupljem
1948



Košara, cajna za krompir,
jabolka, Ponova vas pri
Grosupljem, 1949

PLETARSTVO
NA SLOVENSKEM
VODNIK PO RAZSTAVI
RAZSTAVO JE PRIPRAVILA
LJUDMILA BRAS
VIŠJI KUSTOS SLOV. ETNOGR. MUZEJA

OPREMA IN POSTAVITEV
MARJAN LOBODA DIPL. ING. ARH.

POSNETKI: ARHIV SEM
IN SREČKO KOLAR
ZALOŽIL SLOVEN. ETNOGR. MUZEJ

ZA ZALOŽBO DR. BORIS KUCHAR

TISK: AVTOMATIKA — ČZP »SOČA« NOVA GORICA

NAKLADA: 500 IZVODOV, LETO 1973